

LOVAS ANDRÁS

Missziói liturgia¹

Az előadás címét bővebben kifejtik a részemre eljuttatott kapcsolódó kérdések: „Milyen liturgia, milyen nyelvezet, milyen zene? A rítusok, szimbólumok, kifejezések mely új formái érinthetik meg kortársainkat – különösen is a fiatalokat?” Az én olvasatom feszültséget feltételez az előadás címe és a kifejtést segítő kérdések között. Ezek a kérdések ugyanis egy olyan értelmezést látszanak megalapozni, amely szerint a misszió által meghatározott liturgiát elsősorban a kontextus, vagy más szavakkal kortársaink igényei és elvárásai alakítják. A feszültség valójában az „aluról” és „felülről” induló megközelítés között áll fenn. Meggyőződésem ezért, hogy a missziói liturgia kérdéskörét egy másik kérdéssel kell kezdeni: „Milyen misszióról, kinek a missziójáról beszélünk?” Cikkem főtétele, hogy a *missziói liturgia egy a missziói, küldetésben lévő népet formáló és tápláló liturgia*. Mielőtt azonban ezt a tételt kifejténém, számot kell vetnem azokkal a kontextushoz kötődő előítéletekkel és meghatározottságokkal, amelyek abból fakadnak, hogy a Magyarországi Református Egyház (MRE) lelkészeként szolgálók.

A MRE általában az ige egyházaként határozza meg magát. Istentiszteletem az igehirdetés központi helyet foglal el, míg a liturgiának másodlagos szerepet tulajdonít a lelkészek és hívek többsége. Ennek a helyzetnek két következménye van. Először is az istentiszteleten az igehirdetés majdhogynem kizárólagos szerepet kap; az istentisztelet a prédikáció minőségén áll vagy bukik. Másrészt a MRE gyülekezeteiben kialakult egy egészségtelen lelkész-központúság és klerikalizmus. Ahogy Pásztor János rámutat: “Napjainkban a magyar református egyházban a legtöbb helyen teljes klerikalizmus uralkodik, mert az egész istentisztelet a lelkész személyére, gondolkozására, teológiájára van felépítve.”² Jelen tanulmány szerzője mind az Isten igéjének liturgiában elfoglalt központi szerepével, mind pedig az egészségtelen klerikalizmus kritikájával egyetért.

A MRE jellegzetessége napjainkban az az erős vágy, hogy egységes liturgiát hozzon létre a határon túl, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban és Szlovákiában élő magyar református egyházakkal együtt. Egy közös énekeskönyv már korábban kiadásra került. Véleményem szerint ez a törekvés tévútra vezet, hiszen nem veszi figyelembe a kontextusok sokszínűségét, amelyekben a magyar református egyházak arra hívtak, hogy Krisztus tanúiként éljenek.

Magam abban a kiváltságos helyzetben vagyok, hogy egy 16 éve alapított városi, lakótelepi gyülekezet lelkészeként szolgálók. A Gazdagréti Református Gyülekezet, megtartva a MRE liturgiájának alapelemeit, az elmúlt években liturgiai változtatásokat hajtott végre. Ez különösen az úrvacsorai liturgiában és a hagyományos és modern énekek vegyes használatában érhető tetten, amelyet zenészek egy csoportja vezet. Ezek a meglehetősen kis lépések is jelentős változtatást jelentenek a MRE kontextusában.

A cikk háttérül szolgáló egyházi környezet felvázolása után először is az egyházzal, mint Isten missziói, küldetésben lévő népéről kell szólnunk. Ennek megvitatása fog elvezetni az

¹ Elhangzott az „International Association of Mission Studies” európai tagszervezeteinek konferenciáján Párizsban, 2006. augusztus 27-én. A magyar fordítás megjelent a Confessio 2012/3 számában (38-44), Ódor Balázs fordításában.

²Pásztor János, *Misszió a XXI. században* (Velence: szerzői kiadás, 2000), 290.

egyházi liturgia és a misszió kapcsolatának adekvát megértéséhez. Végezetül pedig a missziói liturgia néhány aspektusát fogjuk megvizsgálni.

Az egyház mint Isten missziói népe

Ahogy korábban elhangzott, a misszió által meghatározott liturgia kapcsán elsődleges kérdésnek annak kell lennie, hogy milyen az a misszió és kinek a missziója, amelyik a liturgiát alakítani hivatott. Ezen a ponton ki kell emelnünk a *Missio Dei* koncepcióját. A misszió trinitárius értelmezésében meghatározó az a belátás, hogy az Atya küldi a Fiút, illetve az Atya és a Fiú küldik a Szentlelket. Isten maga missziói, küldetésben lévő Isten. Az egyház Isten missziójában vesz részt, minthogy Isten maga küldte a világba. Ennek az értelmezésnek alapvető, Lesslie Newbiggin által is idézett textusa a János 20,21-ben olvasható: „Ahogyan engem küldött az Atya, én is elküldelek titeket”. Ez az egyházközpontúsággal szemben istenközpontú és trinitárius egyházértelmezés erős missziói jelentőséggel bír. Továbbá, ahogy Michael W. Goheen Leslie Newbiggin missziói egyházképéről írott doktori értekezésében rámutat, Newbiggin egyháztanának szívében az egyház missziói identitása áll, amelyet Istenhez és a világhoz való viszonya juttat kifejezésre.³ Az egyházat az Atya és a Fiú küldi, hogy folytassa Jézus küldetését a Szentlélek erejével, azaz Isten országának tanúja legyen a történelemben Isten eljövendő országának megvalósulásáig. Ezzel egyidejűleg az egyházat az a hely is meghatározza, ahova küldetett; a világ, amelyet Krisztus váltságműve tesz minősített helyé. Ebben a sajátos kontextusban az egyház arra hivatott, hogy először is „szeresse és értékelje annak teremtett jóságát”, másodsor pedig „annak a valóságos végcélnak a jele és képe legyen, amelyre nézve a világ létezik.”⁴ Harmadik feladata, hogy a keresztt példáját követve, amelyik a világ megváltását és ítéletét ábrázolja ki, a világban jelenlévő lévő gonosszal kritikusan szembeszálljon. A kontextushoz való viszonyában két veszélyt kell elkerülnie az egyháznak: az egyik az irrelevancia, a másik a szinkretizmus. Goheen a következőképpen határozza meg Newbiggin irrelevancia fogalmát: „az egyház elvét, hogy egyház legyen az *adott helyen*, ha idegen testként tekintenek rá, függetlenül attól, hogy ez az idegenség kulturális vagy időbeli távolságból fakad.”⁵ Szinkretizmusról akkor beszélhetünk, ha az egyház „kritikátlanul azonosul” a kultúrával, a világ sémájához igazodva. Ebben az esetben is elvét az egyház, hogy azokért legyen, akikhez küldetett.

Következésképpen az egyháznak az őt létesítő okhoz, a *raison d'être*-hez igazodva kell alakítania istentiszteletét és liturgiáját, ami nem más, mint az Isten missziójában való részesedés. Azaz istentiszteletének és liturgiájának Isten szolgálatában kell állnia, megteremtve és táplálva Isten missziói népét.

Missziói népet formáló liturgia

A kontextus alakította liturgia nem formál missziói közösséget. Manapság sürgető nyomás nehezedik az egyházra, hogy a kulturális környezete fényében alakítsa a liturgiáját. Annak a ténynek a tudatában, hogy a liturgia gyakorta nem vonzó kortársaink, különösen a fiatalok számára, ez a megközelítés a kultúrát teszi kiindulási pontjává. Teszi ezt abban a reményben, hogy ha korunk emberének szükségleteit, elvárásait és kultúráját figyelembe véve alakítja liturgiáját, az komoly megújulást eredményez. Azok, akik amellet érvelnek, hogy a liturgiát korunk kultúrájának fényében kell átalakítani, valójában a pragmatikus megközelítés hívei.

³ Michael Goheen, "As The Father Has Sent Me, I Am Sending You": J. E. Lesslie Newbiggin's Missionary Ecclesiology (Mission. Zoetermeer: Boekencentrum B.V., 2000), 190-92.

⁴ Ibid., 192.

⁵ Ibid., 192.

Érvelésükben az istentisztelet és liturgia teológiai kérdései ritkán merülnek fel, a témát sokkal inkább kommunikációs problémának tartják. Minthogy a kortársaink a liturgia tekintetében analfabéták, szól az érvelés, azt úgy kell átalakítani, hogy az emberek utat találjanak az istentisztelethez. Ezek az erőfeszítések eltérő formát ölthetnek: egyrészt kötetlenebb és időszzerűbb formák, másrészt gyertyák, szimbólumok, korabeli ábrázolások felhasználásával. Közös mozzanat, hogy ezek a változtatások mindig az adott környezetből indulnak ki. Az egyik azon a feltételezésen alapul, hogy a kötetlenség elengedhetetlen a posztmodern emberrel való kommunikációhoz; a másik a posztmodern ember misztikus élmény iránti vágyából indul ki. Ezeket a pragmatikus megközelítéseket misszióiként értelmezik, hiszen céljuk az, hogy új embereket érjenek el és vonjanak be az istentiszteletbe. Ugyanakkor, minthogy ezek a változtatások megadják magukat az uralkodó kultúrának, esetünkben a posztmodern narratívájának, nem Isten missziójának bibliai elbeszélése vezeti őket: azaz nem nevezhetjük őket misszióinak.⁶ Ebben az esetben a szinkretizmus veszélyével szembesülünk, hiszen az egyház liturgiája olyannyira kritikátlanul hasonul a kultúra értékeivel, hogy képtelen megszólaltatni Isten igéjét. Newbigin szavai jól megvilágítják ezt a problémát:

A hiteles és autentikus keresztény gondolkodás és cselekvés nem a nép törekvéseinek kielégítésével kezdődik, nem az ő gondolkodásukból fakadó kérdések megválaszolásával, nem a világ által problémának tartott dolgokra kínált megoldási javaslatokkal. Azzal kell kezdődnie és folytatódnia, amit Isten Izrael történetében, s kiváltképpen Jézus Krisztus történetében cselekedett. Azzal kell folytatódnia, hogy benne lakozunk a történetben, hogy az a sajátunkká váljon, miközben a valódi történetet megértjük. ... Ahogy a közösség, az ige és a szentségek által részt veszünk az egyház életében és istentiszteletében, a történetben való benne lakozásunk valósul meg, és e történeten belül igyekszünk itt és most Jézus hangjává és kezévé lenni.⁷

Newbigin nem csupán a hamis kontextualizációt leplezi le,⁸ hanem arra is rámutat, hogy a missziói egyházban mi is valójában az istentisztelet és liturgia feladata. Ha a liturgia formája nem segíti Isten missziói népét abban, hogy „benne lakozzon” az evangéliumi történetben, akkor azt nem Isten missziója alakítja. Következésképpen az egyház liturgiáját nem határozhatja meg elsődlegesen a kontextus. A missziói liturgia elsősorban és lényegében nem a kontextus által alakított liturgia.

Az egyház liturgiájának formáját az evangéliumnak, bibliai elbeszélésnek kell meghatároznia. Ezzel a kijelentéssel azt akarom mondani, hogy a liturgia célja az, hogy Isten népét úgy kell „bemerítenie” Isten evangéliumának történetébe, hogy ezek az emberek képessé váljanak Jézus küldetését megélni mindennapi életükben. Az egyház vasárnaponként összegyűl, hogy megújuljon és erőt merítsen ahhoz a küldetéshez, amelyet tagjai végeznek szerte a társadalom különböző szegmenseiben hétfőtől szombatig. A misszió által formált liturgia ennek a megújulásnak a szolgálatában áll.

Czövek Tamás a MRE igehirdetésének gyakorlatára reflektálva rámutat, hogy a prédikációk javarésze didaktikus, moralizáló és általános etikai, illetve teológiai igazságokat fejteget.⁹

⁶ Ld. Alan J. Roxburgh, “The Church in a Postmodern Context” in Craig Van Gelder ed., *Confident Witness – Changing World: Rediscovering the Gospel in North America*, 241-59, (Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans, 1999). Bár Roxburgh nem foglalkozik külön a liturgia kérdésével, világosan kimutatja, hogyan formálja a posztmodern narratíva mindig a “következőt és az újat” kereső egyházakat.

⁷ Lesslie Newbigin, *Evangélium a pluralista társadalomban* (Budapest: Harmat Kiadó, 2006), 180-181

⁸ Ibid., 169-183

⁹ Czövek Tamás, “A valóság ábrázolása, avagy az Ige műfaja és az igehirdetés műfaja” *Theológiai Szemle* 46, no. 4 (2003): 194-200.

Előadásokra hasonlítanak, céljuk ismeret és információ átadás, némelykor bátorítás és vezetés. Czövek újfajta igehirdetést sürget, olyat, amelyik komolyan veszi a szöveg irodalmi stílusát és tudás közlés helyett erőt közvetít a tanítványság alternatív látomását felmutatva.

Azt hangsúlyozza, hogy az embereknek meg kell tapasztalniuk Isten történetét, az evangélium eseményét az istentisztelet keretében. Ez a megtapasztalás képessé teszi őket arra, hogy feladják és elhagyják azt a másik narratívát, amelyik életüket addig hamis és romboló módon alakította. Érdeemes végkövetkeztetését szó szerint is idézni, különösen is az egyház liturgiájának összefüggésében:

Az istentisztelet ünnep. Ennek az ünnepnek szerves és talán legfontosabb, de nem egyetlen alkotórésze az igehirdetés. Az ünnepen csak úgy tudunk teljes személyünkkel részt venni, ha az istentisztelet valahonnan valahova vezet, ha látjuk, honnan indulunk és hova érkezünk. Ha az istentisztelet képes belépni életünkbe, magával ragadni minket, Istent tisztelőket, és felemelni, eljuttatni Isten valóságába. Más szóval, mind az istentiszteletnek, mind az igehirdetésnek egyfajta ívvel kell rendelkeznie, olyannak kell lennie, mint egy eseménynek, történetnek, melynek van kezdete, csúcspontja és befejezése.¹⁰

Úgy gondolom, Czövek pontos leírást ad arról, hogy milyennek kell lennie annak a missziói liturgiának, amelyiket Isten ígéje határoz meg. Értelmezését N. T. Wright szavai mélyítik el, aki így fogalmaz: „A bibliai történet, Mózes első könyvétől a Jelenések könyvéig, egy nagy dráma, egy nagy szaga, egy olyan szindarab, amelyet az élő Isten írt és vitt színre teremtett világában. A liturgiában, függetlenül attól, hogy a sákramentum kiszolgáltatása annak része, vagy sem, eljőhet a pillanat, amikor nem csak szemlélői leszünk a darabnak, hanem résztvevői akarunk lenni. Nem a mi darabunk, hanem Istené, és mi nem írhatjuk át a forgatókönyvet kedvünkre.”¹¹ A kulcsmondat az Isten történetében való részvétel; vagy ahogy Newbiggin fogalmaz, benne élni a Bibliában, más szavakkal: megtapasztalni az evangéliumot. Ez a liturgia feladata, amelyik Isten missziói népét akarja formálni és táplálni. Miután Isten történetének elsődlegességét tisztáztuk a misszió formálta liturgia kapcsán, figyelmünket a kontextus kérdésére fordíthatjuk.

A missziói liturgia a sokszínű kontextusnak megfelelően formák és eszközök sorát használja

A misszió által meghatározott liturgiában a sokszínű kontextusnak megfelelően számos eltérő forma és eszköz jelenik meg. Miközben hangsúlyozzuk, hogy a missziói liturgiát nem elsődlegesen a kontextus határozza meg, az egyháznak, ha el akarja kerülni, hogy irrelevánssá váljon egy adott közegben, mérlegelnie kell az öt körülvevő kulturális formákat. A sokszínű hagyománnyal rendelkező egyházak, ahol a hagyományos liturgiai formáktól a spontán és korszerű közösségeig széles a paletta, a pluralista Európa közegében liturgiák egész sorát fogják kialakítani.¹² A missziói lét független attól, hogy konzervatív vagy újtó, erős liturgiai hagyománnyal rendelkező vagy informális, korszerű vagy tradicionális közösségről van szó. Ahogy korábban már említettem, az egyháznak értékelnie kell a kultúrát minden teremtett jóságával, egyben kritikusan kell szembenéznie az abban rejlő gonosszal. Ahogy N.T. Wright

¹⁰ Ibid., 197.

¹¹ N. T. Wright, “Freedom and Framework, Spirit and Truth: Recovering Biblical Worship” originally published in *Studia Liturgica* 2002, 32, 176-95. http://www.ntwrightpage.com/Wright_Biblical_Worship.htm (June 9, 2006).

¹² Az anglikán egyházban alapított új gyülekezetek jó példát szolgáltatnak erre sokszínű gazdagságra. Ld. *Mission-shaped Church: Church Planting and Fresh Expressions of Church in a Changing Context. A Report from a Working Group of the Church of England's Mission and Public Affairs Council*, (London: Church House Publishing, 2004), http://www.cofe.anglican.org/info/papers/mission_shaped_church.pdf (May 10, 2006).

hangsúlyozza, a hagyományt ünnepelni, a kortársi kultúrát elfogadni kell – mindkettőt az evangélium szemüvegén keresztül.¹³

A liturgiai hagyomány minden egyes részletének rugalmatlan megtartásához való kritikátlan ragaszkodás eredményeképpen az egyház jelentésvesztéséget szenved és irrelevánssá válhat, míg az új- és népszerű befogadására való kritikátlan nyitottság szinkretizmushoz vezet. A kulturális elitizmus és a túlzott hagyománytisztelet éppúgy az egyház istentiszteletének bálványává lehet, mint a kritikátlan alkalmazkodás a jelenvalóhoz.¹⁴ Vagyis nem spórolhatjuk meg, hogy liturgiai gyakorlatunkat folyamatos kritikus vizsgálatnak vessük alá az evangélium és a kultúra fényében. Ahogy a missziói egyház folyamatos megújulásra és megtérésre szorul¹⁵, istentiszteleti életének is nyitottnak kell lennie arra, hogy újból és újból megújuljon. A missziói liturgia nincs kőbe vésve, de nincs is kiszolgáltatva minden egyes új divat okozta változásnak.

Amellett érveltem, hogy a misszió által alakított liturgia az evangélium, az egyház és a kultúra dinamikus kölcsönhatásában születik és sokféle stílust, formát és kifejezési módot ölt magára. Mindamellett két közös vonása van, amit ki kell emelnünk, különösen a MRE közegében, de úgy hiszem, számos európai egyház esetében is. A missziói liturgiában először is Isten népe aktívan részt vesz; másodsor az Isten központú.

A fentebb hivatkozott lelkészközpontúság és klerikalizmus fényében nyilvánvaló, hogy a liturgia közösségi vonása és Isten központúsága szorosan összetartoznak. Wright és Marva Dawn is felhívja a figyelmünket arra a fejleményre, hogy az istentiszteleti liturgia vezetője, legyenek az igehirdető egy hagyományosabb közegben vagy modern énekeket játszó zenész egy kortárs jellegű dicsőítés alkalmával, a központban áll, a gyülekezettel szemben.¹⁶ Ez a térbeli elhelyezkedés azt a hamis látszatot keltheti, hogy az istentisztelet az azt vezető cselekedete és előadása a hallgatóság jelenlétében. Ez még szembeötlőbb, amikor az istentiszteletet összekeverik az evangélizációval. Ha a gyülekezeti istentiszteletet az evangélizáció szolgálatába állítják, akkor az ember központúvá válik és elvesíti a valódi fókuszát, ami Isten dicsősége, szeretete, kegyelme és igazsága. Az egyház nem azért magasztalja Istent az istentiszteleten, hogy vonzza a nem-keresztényeket, még ha az istentiszteletnek van is ilyen értelemben vett missziói vetülete.¹⁷ E tekintetben Dawn szavai aktuálisak: „Az istentisztelet látogatókat mind korszerű, mind hagyományos közegben arra kell emlékeztetni, hogy ők egyen-egyenként az istentisztelet tevékeny szereplői, a vezetők nem azért vannak ott, hogy kizárólagosan megvalósítsák, hanem hogy irányítsák az eseményt, illetve Isten a közösség tevékenységének hallgatósága (tárgya) (ld. a görög leitourgia szót).”¹⁸

Következésképpen az istentisztelet gyakorlati alkotóelemeit annak a teológiai meggyőződésnek kell formálnia, miszerint az istentisztelet Isten népének aktusa, amelyik a Szentháromság Isten személyére összpontosít. A gyülekezet tagjait nem csak magába az istentisztelet eseményébe kell bevonni, hanem az előkészület folyamatába is. Újra hangsúlyozom, hogy a részvétel megvalósításának módja nagyban függ a közösség méretétől,

¹³ Wright, “Freedom and Framework,” 13.

¹⁴ Marva J. Dawn, “Reaching Out without Dumbing Down: A Theology of Worship for the Church in Postmodern Times” in Craig Van Gelder ed., *Confident Witness – Changing World: Rediscovering the Gospel in North America*, 270-82, (Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans, 1999).

¹⁵ Ld. Darrell Guder, *The Continuing Conversion of The Church* (Grand Rapids. MI: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000).

¹⁶ Wright, “Freedom and Framework,” 12; Dawn, “Reaching Out,” 276-7.

¹⁷ Goheen, *As The Father Has Sent*, 270; Dawn, “Reaching Out,” 272.

¹⁸ *Ibid.*, 276-7.

liturgiai hagyományától és a gyülekezet egyéb adottságaitól. A missziói liturgia mindenesetre egyszerre közösségi és istenközpontú.

Az előadás terjedelme nem tette lehetővé, hogy az egyház liturgiájának egyes konkrét elemeit vizsgálat tárgyává tegyem missziói szemszögből. Mégis remélem, hogy olyan missziológiai keretet vázoltam fel, amely elősegíti, hogy különböző kontextusokban élő egyházak elgondolkodjanak azon, hogy mit jelent számukra a liturgia, amelynek formáját a misszió határozza meg.